

NEMIS VA O'ZBEK ANTRAPONIMIK TIZIMLARI.

Tilshunoslik va madaniy tahlil

Nafisa Mirzaboyeva Muxnatdinovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Har bir til o'ziga xos lingvistik va madaniy xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlar shaxslarning nomlanishida ham aks etadi, bu hodisa antraponimiya deb ataladi. Nemis va o'zbek nomlash tizimlari fonologiya, morfologiya va semantika nuqtai nazaridan farq qiladi. Ushbu farqlar madaniy identifikatsiya va tarixiy jarayonlarning ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada Germaniya va O'zbekistonning nomlash tizimlari lingvistik va madaniy jihatdan ko'rib chiqilib, tarixiy, ijtimoiy va etimologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Antraponimiya, onomastika, nemis shaxs ismlari, o'zbek shaxs ismlari, nomlash, lingvistik tahlil, madaniy identifikatsiya, etimologiya, tarixiy rivojlanish, semantik ma'no, patronimiya, familiyalar, ism-sharif, islomiy ismlar, german ismlari.

Annotation: Each language has its own unique linguistic and cultural characteristics. These features are also reflected in the naming of individuals, a phenomenon known as anthroponymy. The German and Uzbek naming systems differ in terms of phonology, morphology, and semantics. These differences serve as an expression of cultural identity and historical processes. This article examines the naming systems of Germany and Uzbekistan from linguistic and cultural perspectives, analyzing them from historical, social, and etymological viewpoints.

Keywords: Anthroponymy, onomastics, German personal names, Uzbek personal names, naming, linguistic analysis, cultural identification, etymology, historical development, semantic meaning, patronymy, surnames, full name, Islamic names, Germanic names.

Аннотация: Каждый язык обладает уникальными лингвистическими и культурными особенностями. Эти особенности также проявляются в именовании людей, что является предметом антропонимии. Немецкая и узбекская системы именования различаются с точки зрения фонологии, морфологии и семантики. Эти различия отражают культурную идентичность и исторические процессы. В данной статье рассматриваются системы именования в Германии и Узбекистане с лингвистической и культурной точек зрения, а также анализируются с исторической, социальной и этимологической позиций.

Ключевые слова: Антропонимия, ономастика, немецкие личные имена, узбекские личные имена, именование, лингвистический анализ, культурная идентификация,

этимология, историческое развитие, семантическое значение, патронимия, фамилии, полное имя, исламские имена, германские имена.

Onomastika tilshunoslikning muhim sohasi bo‘lib, u toponimlar va ularning kelib chiqishi, ma‘nosi va rivojlanishini o‘rganadi. Ushbu tadqiqot markazida nemis va o‘zbek tillarining antraponimik tizimlari turibdi. Har ikkala til ham nomlashning shakllangan tizimiga ega bo‘lishiga qaramay, ularning tuzilishi, kelib chiqishi va ramziy ma‘nosi jihatidan farqlari mavjud. Xususan, nomlashga lingvistik va madaniy ta’sirlarni o‘rganish juda qiziqarlidir. Nemis ismlari asosan german, xristian yoki lotin ildizlariga ega bo‘lsa, o‘zbek ismlari turkiy, arab-islom va forsiy an‘analarga asoslangan. Shuningdek, O‘zbekistonning sovet davridagi tarixi ham nomlash tizimiga ta’sir ko‘rsatgan. Ushbu maqolaning maqsadi nemis va o‘zbek shaxs ismlarining o‘xshashlik va farqlarini tahlil qilish va ularning tarixiy, ijtimoiy hamda madaniy jihatlarini yoritishdan iborat.

Onomastika – bu o‘z nomi va ularning tizimligi, rivojlanishi hamda ma’nolarini o‘rganadigan tilshunoslik sohasi. U ismlarning paydo bo‘lishi, o‘zgarishi va ularning ortidagi lingvistik mexanizmlarni o‘rganadi. Onomastika quyidagi kategoriyalarni o‘z ichiga oladi:

- Antrponimlar – shaxs ismlari (masalan, Hans, Liza, Temur)
- Toponimlar – geografik nomlar (masalan, Berlin, Samarqand)
- Zoonimlar – hayvonlar ismlari (masalan, Rex, Bim)
- Fitonimlar – o‘simlik nomlari (masalan, Atirgul, Lola)
- Kosmonimlar – osmon jismlari nomlari (masalan, Somon yo‘li)
- Astronimlar – sayyora va yulduz nomlari (masalan, Yupiter, Mars)
- Teonimlar – xudolar nomlari (masalan, Alloh, Zevs).

Bu kategoriyalar turli tillardagi o‘z nom tizimlarining tizimligini tushunishga yordam beradi.

Hozirgi jamiyatda gender tengligi va shaxsiy fikrlarning kuchayishi sababli, ism tanlashda yangi oqimlar paydo bo‘lmoqda. Erkaklar va ayollar uchun turlicha ismlar ko‘pincha ijtimoiy va madaniy jihatdan belgilangan bo‘lsa, endilikda genderga mos kelmaydigan yoki yangi genderlik tuyg‘ularini ifodalovchi ismlar ham paydo bo‘lyapti, bu esa jamiyatdagi tushunchalarni kengaytiradi. Odamlar ism tanlashda ko‘proq erkinlikka ega bo‘lishmoqda, bu esa shaxsiy ifodani va o‘z-o‘zini anglashni kuchaytirmoqda. Bunga misol sifatida, genderga mos tushmaydigan yoki oddiy emas, balki o‘ziga xos ismlarning tanlanishini aytish mumkin. O‘zbek ismlarida gender o‘ziga xos o‘rin tutadi. Odatiy holda, erkak va ayollar uchun farq qiluvchi ismlar beriladi. Hozirgi kunda Germaniyada genderga mos kelmaydigan ismlar ko‘proq qo‘llanilmoqda. Ota-onalar farzandlari uchun genderga mos kelmaydigan ismlarni tanlash orqali ularning individual identitetini ifodalashda qo‘llab-quvvatlaydi. Bu holat ismlarning ijtimoiy vazifasini kengaytiradi. Antraponimiya onomastikaning muhim bo‘limi bo‘lib, shaxs ismlarining lingvistik, tarixiy va ijtimoiy-madaniy jihatlarini o‘rganadi. Ismlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qilishga xizmat qiladi, balki ko‘pincha jamiyat, din va tarixiy jarayonlarni ham

aks ettiradi. Antraponimik tizimlarning umumiy xususiyatlari Germaniya va O‘zbekistonda to‘liq ism odatda ism va familiyadan iborat bo‘ladi. O‘zbekistonda qo‘shimcha ravishda otaning ismi (patronim) ham ishlatiladi, bu esa nemis tizimida kam uchraydi.

Nemis familiyalari ko‘pincha kasb, geografik joy nomlari yoki shaxsiy xususiyatlarga asoslangan bo‘lsa, o‘zbek familiyalari asosan patronimiya yoki qabila mansubligi asosida shakllanadi. Din har ikkala tilning nomlash tizimiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Nemis shaxs ismlarining ko‘pchiligi xristianlikning tarqalishidan (XII asrdan keyin) kelib chiqsa, o‘zbek ismlarining aksariyati arab tilidan kelib chiqqan bo‘lib, VIII asrgacha borib taqaladi.

Nemis ismlarining kelib chiqishi:

Germancha kelib chiqish	Friedrich	Heinrich	Wilhelm
Diniy ta‘sir	Johannes	Michael	Maria
Zamonaviy va xalqaro ismlar	Kevin	Leon	Laura
Kelt ta‘siri	Patrick	Brian	

O‘zbek ismlarining kelib chiqishi:

Turkiy tillardan kelib chiqqan ismlar	To‘xtasin	Bahodir	Erkin
-diniy ismlar	Muhammad	Abdulla	Fotima
Rus va yevropacha ta‘sirlar	Olga	Sergey	Oksana
Fors va arab ismlari	Rustam	Bahrom	Aziz

Nemis familiyalari XII asrdan boshlab shakllana boshlagan. 1875-yilda Germaniya imperiyasida fuqarolik holati dalolatnomalarining joriy etilishi bilan huquqiy jihatdan rasmiylashtirildi. Shundan beri Germaniyada to‘liq ism ismdan, ba‘zan o‘rta ism va familiyadan iborat bo‘lgan qat‘iy tartibda yuritiladi. Nemis onomastikasining yana bir qiziq jihati avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan familiyalardan foydalanishdir. Germaniyada familiyalar odatda ota tomonidan beriladi, garchi ba‘zi hollarda onaning familiyasi qo‘llanilishi mumkin. Familiyalardan foydalanish an‘anasi o‘rta asrlarga borib taqalsada, familiyalar insonning nasl-nasabini va ijtimoiy mavqeini aniqlash usuli sifatida ishlatilgan. Nemis familiyalari ko‘pincha odamning ajdodlarining kasbi yoki joylashuvini aks ettiradi.

Nemis familiyalari quyidagi kategoriyalarga bo‘linadi:

Kasbga asoslangan	Müller (Müller)	Schneider (Schneider),	Bauer (Bauer)
-------------------	-----------------	------------------------	---------------

Joy nomlaridan olingan	Berliner (aus Berlin),	Hamburger (aus Hamburg)	
Patronimik nomlar	Hansen (Sohn von Hans),	Peters (Sohn von Peter)	
Shaxsiy xususiyatlarga asoslangan	Klein (klein)	Stark (stark)	Lang (lang)

O‘zbek familiyalari ko‘pincha quyidagilarga asoslanadi:

Patronimik	Abdullayev	Ismoilov
Qabila yoki kelib chiqish joyi	Qo‘ng‘irov	Xorazmiy
An‘anaviy nomlash uslublari	O‘rinboyev	Ergashev

Ismlar insonlarning ijtimoiy identitetini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular milliy, etnik, gender, oilaviy va ijtimoiy identitetlarni aks ettirib, odamlarning o‘zaro aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, ismlar zamonaviy tendentsiyalar va o‘zgarishlar orqali yanada kengayib bormoqda, bu esa ijtimoiy identitetning murakkabligini va rang-barangligini oshiradi. Ismlar, shuningdek, o‘z-o‘zini anglash va individual ifoda uchun muhim vosita hisoblanadi.

Ismlar tarqalishi va rivojlanishi ismlarning mashhurligi vaqt o‘tishi bilan o‘zgaradi. Germaniyada XIX va XX asr boshlarida germancha an‘anaviy ismlar ommaviy bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda xalqaro va zamonaviy ismlar ko‘proq uchraydi. O‘zbekistonda esa hali ham islomiy va an‘anaviy ismlar ustunlik qiladi, ammo rus va yevropa ismlarining ham ta’siri saqlanib qolgan. Xulosa qilib aytganda, nemis va o‘zbek nomlash tizimlari keskin farqlanadi va har ikkisi o‘ziga xos madaniy va tarixiy taraqqiyot mahsulidir. Ismlar nafaqat lingvistik birliklar, balki qimmatli madaniy va tarixiy ma’lumotlarni ham o‘z ichiga oladi. Kelajak tadqiqotlari yangi nomlash tendensiyalarini aniqlash va ularning mazmunini chuqurroq o‘rganishga qaratilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Bede, C.** *Historische Linguistik und Onomastik*. München: Lang, **2010**.
2. **Friedrich, H.** *Germanische Personennamen*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, **2008**.
3. **Schmidt, E.** *Lateinische und griechische Namen in Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag, **2012**.
4. **Weber, K.** *Jüdische und slawische Namen in Deutschland*. Stuttgart: Kohlhammer Verlag, **2018**.
5. [E.A. Begmatov](#)- O‘zbek Ismlari izohi. [O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi](#), 2016.

6. [E.A. Begmatov](#)- *O‘zbek Ismlari izohi*. [O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi](#), 2016.
7. Alfred BahnischAlfred Bahnisch. Die deutschen Personennamen.- Deutschland:
„Fachbuchverlag-Dresden” 2014
8. Begmatov E. Ismlarning sirli olami. – Toshkent: “O‘zbekiston” 2014.